

Пролог. САКАЛАС

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

*Село Пенагаліс
Анікцйайська волость, Литва
1945 рік, травень*

Настав мир, тут і тепер, відразу.

Таке враження склалося в Сакаласа, коли він повернувся у село після перевірки постів. Командир завжди обходив периметр сам. Із цього починав ранок, цим завершував день. Брати¹ за останній тиждень помітно розслабилися, адже боїв не було давненько. На сусідню округу росіяни рипалися частіше, а от тутешні Трошкунайські ліси минали від кінця квітня.

Ходили навіть чутки, що Червона армія взагалі відступає від територій, які не здатна контролювати повністю. А отже, як багатозначно подейкували обізнані селяни, велика війна її виснажила, не будуть червоноармійці розпорошувати сили, почнуть потроху домовлятися. Потреба в партизанах відпаде. Загони легалізуються, стануть чимось на кшталт народної поліції — і потому розбіжаться в різні боки стрібуси², втікаючи від справедливої кари.

¹ Брати: тут — самовизначення бійців, учасників литовського збройного опору. Водночас спосіб звертання один до одного.

² Стрібуси (стрібаси, від лит. *stribai* — виродки) — місцеві колаборанти, так звані допоміжні загони самооборони. Створювалися з лояльних до радянської влади громадян для виявлення партизанів, місцевого підпілля та контролю за настроями населення. Український аналог у ті часи — «яструбки» в Західній Україні, у регіонах поширення збройного опору радянській окупації.

Щоправда, тут, у Пенагалісі, їх уже не було. Кого не судили, а відтак не розстріляли після того, як округ Юргіса Адамкуса-Сакаласа¹ взяв край під контроль ще в середині квітня, ті кудись позникали. Навіть батьків на свята не навідували. Це вважалося не лише неповагою, а й одним із найбільших гріхів. Утім, як справедливо сказав тутешній учитель Кястас, вони вже нагрішили зрадою. Тож усі наступні погані вчинки лише додають ганьби.

Отже, явних ворогів на *своїй* території партизани вже не бачили третій тиждень. Життя поволі почало налагоджуватися: входила у силу весна, селяни поринули в господарські справи й дуже швидко заспокоїлися. Проте Сакалас усе ж уважав: зарано розслаблятися й святкувати перемогу. Тим паче, що перемогу як таку не оголошував ще навіть диктор Левітан, який щодня читав зведення від радянського інформбюро. Бо йшли під Берліном, і десь там, цілком можливо, воювали ті четверо з їхнього села, які не встигли сховатися минулого року від мобілізації.

Відчуття миру було оманливим. Та водночас Юргіс чудово розумів: люди втомилися й хочуть мирного життя настільки, що готові присипляти себе, втішати, навіть дурити. Сакалас же більше схилився до думки обережних та поміркованих.

Наприклад, того ж Кястаса Стакутіса. Він уникнув усіх мобілізацій — литовських, потім, після червоного вторгнення, радянських, далі німецьких і ось тепер знову радянських — через природну ваду: ліву ногу коротшу за праву.

¹ Сакалас (лит. sakalas) — сокіл.

Злі язики плескали: це одна із причин, чому за нього вийшла Ліліта Римша — молодша на п'ятнадцять років дівчина з Нюроніса, села неподалік. Вчитель мав не лише поважну службу, а й загалом авторитет у краї. До всього, мешкав сам на хуторі, де було пристойне господарство. І, що найважливіше, — Кястаса ніхто не міг забрати до війська. Ліліта ж була з незаможних, батько роками наймався в батраки, і посагу за дівчиною не було. Хай там як, на неї поглядали молодші й здоровіші. Проте кожного, як настане час, могли забрати на війну. Вдовою, ще й незабезпеченою, метка дівка лишатися не хотіла. Кястаса ж разом із обійстям хіба дурна бомба забере, але від того ніхто не застрахований. Тож молода працьовита дружина вправно тягнула на собі господарство всі ці роки. Дітей не нажили, до того ж гуляли чутки, що Ліліта не проти стрибнути в гречку з молодими. Та свічку ніхто не тримав, тому плітки лишалися плітками.

Непридатний для жодного війська, жодного дня не воювавши, сорокарічний учитель судив мудро:

— Перемога не означатиме миру для литовців. Мир настане, коли ми знову зможемо обирати собі власного президента. Поки литовцям цього не дозволять, миру не буде. Хто б там що не крякав.

Та більшість партизанів його майже не слухала.

Сакаласу теж, звісно, подобалося спати вдома, на ліжку, а не під землею, у вологому бункері. Їсти шалтибарщай¹ зі свіжою сметаною і кислим молоком, а не лише копчене сало з простим, зробленим на заквасці

¹ Шалтибарщай (лит. šaltibarščiai) — холодний борщ, готується на основі буряка й кефіру.

хлібом — харчі звичні та одноманітні, які втомлювали шлунок. Обідати за столом, а не в лісі, спершись спиною на стовбур дуба. Смакувати витриманий сушений сир із пивом, звареним батьком за успадкованим ледь не в шостому коліні рецептом, і не думати, що цей кухоль може стати останнім. Проте Юргіс розумів: звикати до такого щастя ще зарано.

Ще б знайти потрібні слова, щоби чіткіше пояснити свої сумніви та відчуття не лише братам, підлеглим, а й односельцям.

Сакалас уже знав головну новину цього травневого дня. Партизани ловили хвилі англійського радіо й швидко друкували коротенькі листівки або пускали округою поголос. Слухали вони й Москву, але там добу тягнули з повідомленням. І взагалі назвали іншу, сьогоднішню дату. Без перебільшення, це була найважливіша новина року. На неї чекали зо дня на день, і партизанських командирів навіть бентежило затягування очевидного, очікуваного для Німеччини фіналу.

Але звідки про капітуляцію почули брати в караулах, попервах лишалося для Юргіса загадкою. Вони не мали права залишати пост. А селяни не мали права носити їм на секреті харчі — це виказувало засідку. Окрім того, в секреті їм також заборонено курити. Вживати спиртне — тим паче. Тому подиву та обуренню не було меж, коли Сакалас уздрів у секреті на північній околиці Лютаса¹, Локіса² й Ажуоласа³, які частувалися пивом.

¹ Лютас (лит. liūtas) — лев.

² Локіс (лит. lokys) — ведмідь.

³ Ажуолас (лит. ąžuolas) — дуб.

Особливо вибісив брат Лютас — Вітовт Лукша, якому командир довіряв найпаче. На відміну від багатьох, той мав більше, ніж чотири класи освіти, пройшов вишкіл у сержантській школі. Мав на кітелі три вертикальні нашивки, відповідні рангу старшого сержанта, зарекомендував себе в боях та небезпідставно був зразком Литовської армії свободи¹. Завжди поголений, у випраній формі, чоботи примудрявся чистити навіть у лісі, а верхній гудзик на комірці ніколи не послабляв на службі. Зараз же його кашкет ледь тримався на стриженій потилиці, розстебнутий гудзик відкривав борлак на горлі, а автомат не лежав — валявся на травневій травичці. Поруч Вітовт акуратно виклав три ребристі гранати, що збоку скидалося на добровільне складання зброї. Його підлеглі-вартові теж поклали поруч автомати й карабіни, сиділи колом і по черзі пригощалися пивом із сірого бляшаного бідона.

Побачивши Сакаласа, трійця підхопилася без команди. Лютас навіть застебнув комір, та все одно мав надто, аж навіть злочинно розслаблений вигляд як для старшого караулу. Командир нічого не встиг сказати, та й не мусив: усе читалося на його враз почервонілому від гніву обличчі. Вітовт випередив його і чітко доповів:

— Святкуємо перемогу, пане капітане! Все одно змінємося скоро.

¹ Литовська армія свободи (Lietuvos Laisvės Armija) — підпільна воєнізована організація, створена в грудні 1941 року студентом Вільнюського університету Казисом Веверскісом-Сенісом. Ставила за мету відновлення Литвою державності, тимчасово втраченої після радянської окупації влітку 1940 року. До середини 1944 року вела в підпіллі переважно політично-просвітницьку діяльність. Після вигнання німців із території країни Червоною армією стала на шлях збройного опору, який чинила партизанськими методами.